

Eesti teel muutuvasse Euroopasse

TUNNE KELAM
Euroopa Parlamendi liige
2004–2019,
VII, VIII, IX, X Riigikogu liige

Eesti Euroopa Liiduga ühine- mise ettevalmistuste edukus rajanes rahvuslikule sihikind- lusele ja koosmeelele.

1990. aastate lõpul ja käesoleva sajandi esimestel aastatel korraldas Riigikogu Euroopa Liidu asjade komisjon (EAK) ridamisi rahvusvahelisi konverentse, mille motoks oli „Eesti teel muutuvasse Euroopasse“. Sellise Euroopa all peeti silmas Euroopa Liitu (EL). Tõsi, Lennart Meri oli 1990. aastail korduvalt rõhutanud, et Euroopasse pole meil vaja minna – oleme ju olnud üle tuhande aasta Euroopas ajalooliselt ja kultuuriliselt. Probleem oli lihtsalt selles, et sellest Euroopast oli meid viimased pool sajandit vägivaldselt isoleeritud. Pealegi EL, kuhu oma riigis ümberkorraldusi tehes pürgisime, oli ka ise muutumas. Küsimus oli liikuva sihi tabamises ja seda ajaliselt karmilt piiratud perioodi vältel.

KAKS SUURT EESMÄRKI

1991. aastal iseseisvuse taastanud Eesti liidrite esmane terve instinkt oli üritada jõuda ühinenud Euroopasse nii kiiresti kui

võimalik. Polnud kahtlust, et nõukoguliku taagaga kusagile vahetsooni jäädes närtsinuks meie värskest võidetud iseseisvus õige pea. Seati kaks strateegilist eesmärki: astumine Euroopa Liitu ja NATOsse. Ainult nende rahvusvaheliste ühenduste liikmelisus võis meile kindlustada turvalisuse, majanduslik-poliitilise stabiilsuse, aga ka põhjapanevate reformide läbiviimiseks vajaliku stiimuli. Eesti elanikud pidasid seejuures kõige olulisemaks iseseisvuse kindlustamist, milleks ainsa usutava võimaluse pakkus NATO. Selles osas valitses 1990. aastate keskel suurim konsensus. Erinevalt ELi pürgimisest ei tekitanud NATO-suunalised taotlused Eestis mingit debatti – seda peeti endastmõistetavalt vajalikuks. Ometi, NATO täisliikmeks saamine tundus veel 1990. aastate keskel pigem soovmõtlemisena. Venemaa vastuseis äsjaste Balti kolooniate liitumisele Lääne võimsaima kaitseühendusega oli tugev ja süsteemne. Moskvas mõisteti hästi, et NATO liikmelisus tähendaks Balti riikide lõplikku väljumist Vene mõjusfäärist, seega reaalset iseseisvumist. Samas oldi Lääne-Euroopa pealinnades ettevaatlikud, et Moskvat, kelles nähti kasvava potentsiaaliga idapartnerit, mitte liigselt ärritada. Eestit vaadeldi selles kontekstis pigem riigina, kes on väike, nõrga kaitsevõimega ja potentsiaalne probleemide allikas, kuivõrd kolmandik elanikest selgelt NATO suunda ei toetanud, Venemaal olid aga arvestatavad võimalused NATO

vastaste kaasabil konflikte provotseerida. Igal juhul sai 1990. aastate teisel poolel täiesti ilmseks, et kui Eestil mingeid NATOsse saamise võimalusi on, siis on selle eelduseks ELi liikmelisus.

Ajaloolises kontekstis ei ole Euroopa majanduslik koostöö ning ühine kaitse vastunäidustatud. Need kuuluvad kokku. Vastuseks neile, kes ühisele kaitsele vähem tähtsust omistavad, on kasulik meenutada ühinenud Euroopa idee 20. sajandi kõige tuntuma esindaja Richard von Coudenhove-Kalergi algset motiivatsiooni. Oma 1923. aasta Pan-Euroopa manifestis nägi ta Euroopa ühinemise ainsat võimalust seista vastu „Vene maailmahegemoonia ohule“. Esimesest maailmasõjast traumeeritud Euroopat võrdles Kalergi Antiik-Kreeka linnriikidega, kes pidevate omavaheliste sõdadega üksteist vastastikku nõrgestasid. Samal ajal tugevnes põhjas barbaarne Makedoonia ning kehtestas peatselt killunenud linnriikide üle oma hegemoonia. 1920. aastail nägi Pan-Euroopa autor Makedoonia rollis kommunistlikku Venemaad. On huvitav, et samal, 1923. aastal reageeris Pan-Euroopa üleskutsele viivitamatult Leo Trotski, pakkudes välja „Nõukogude Euroopa Ühendriikide“ loomise. Vahetult enne uue maailmasõja vallandumist, aastal 1938, esitas Kalergi kolm lähituleviku stsenaariumi. Esimeseks – Euroopa ühendamine Nõukogude Liiduga sotsiaalse revolutsiooni tulemusena. Teiseks – Hitleri Kolmanda Riigi laienemine üle Euroopa sõja või sõjaga ähvardamise teel. Kolmandaks – Euroopa vabatahtlik ühinemine vabade ja võrdsete rahvaste ühenduseks. Seejuures on tähelepanev, et Kalergi välistas Euroopa ühinemise iga hinna eest. See ei pidanud toimuma rahvaste vabaduse ja kultuuri ohverdamise arvel. Euroopa pidi kõigi jõududega taotlema rahu, kuid ainult sellist rahu, mis rajaneb rahvaste võrdsusel ja euroopalikul kultuuril. Iga muu ühinemise ja rahu kehtestamise stsenaarium võrdus Kalergi silmis mitte Euroopa päästmise, vaid enesetapuga.

KOOSMEELE TOEL EUROOPA LITU

Sellisel taustal keskendusid Balti riikide liitumispüüded ELile. Muidugi ei tähendanud selline sihiasetus, et NATO-suunalised ettevalmistused oleksid nõrgenenud.

ELiga sõlmisid kolm Balti riiki 12. juunil 1995 assotsiatsioonilepingud. Kahe ja poole aasta pärast – 13. detsembril 1997 – otsustas ELi Nõukogu alustada Eestiga liitumisläbirääkimisi. Need kestsid viis aastat ja jõudsid eduka lõpuni 13. detsembril 2002. Järgnesid liitumislepingu ametlik allkirjastamine 16. aprillil 2003, rahvahääletus 14. septembril 2003 ning tegelik ELi liikmeks saamine 1. mail 2004. Ajalooline paradoks seisnes tõigas, et Eesti edu liitumisläbirääkimistel Brüsseliga ning rahvusvahelise olukorra muutumine viis selleni, et saime NATO liikmeks enne ELi astumist – 29. märtsil 2004. Kuid eeltinngimus – vastuvõtmine ELi oli seejuures täidetud. Niihasti EL kui NATO otsustasid aastaks 2004 niinimetatud „Suure paugu“ kasuks, see tähendas võtta vastu terve grupp kandidaate. Koos Eestiga astusid NATOsse Läti, Leedu, Bulgaaria, Rumeenia, Sloveenia, Slovakkia; need riigid järgnesid viis aastat varem vastu võetud Poolale, Tšehhile ja Ungarile.

Eeltoodud edusammude ja neid märgistavate daatumite rida võib tekitada illusiooni, nagu oleks kõik nii pidanudki toimuma. Ometi, võimalus, et areng võinuks kulgeda negatiivse tähe all või hoopiski katkeda, oli vähemasti samavõrra suur. Seepärast on põhjust teadvustada ja hinnata Eesti ametkondade ja parlamendi neid pingutusi, mis viisid vähem kui kolmteist aastat pärast iseseisvuse taastamist eelmainitud kahe strateegilise põhieesmärgi saavutamisele. Meie suur eelis oli rahvuslik koosmeel, mis püsis ELi ja NATO suunas hoolimata valitsuste ja parlamentide loomupärasest vaheldumisest. Võisin seda koosmeele õhkkonda tunnetada, olles aastatel 1997 kuni 2003 Riigikogu Euroopa Liidu asjade komisjoni esimees. EAK peatähelepanu oli 1990. aastate lõpus ja uue sajandi esimestel

aastatel suunatud liitumisläbirääkimiste protsessi kontrollimisele, kõneluste hetkeolukorra hindamisele ning parlamendi seisukohtade kujundamisele konkreetsete läbirääkimispeatükkide osas. EAK kujunes parlamendi tasemel Eesti seadusandluse harmoneerimise vedajaks ja koordinaatoriks. Eesti seadusandluse ühtlustamisel ELi õigustikuga (*acquis*) oli sõlmküsümuseks tempo ja kvaliteedi vaherkord. Parlament ei tohtinud muutuda harmoneerimisprotsessi pudelikaelaks, samas pidas EAK vajalikuks mitte kahjustada tempo arvel seaduste kvaliteeti. EAK kohtus vähemalt kaks korda aastas peaministriga, vastavate ministritega ning Eesti pealäbirääkija Alar Streimanniga. EAK hakkas andma oma hinnanguid ja nõusolekut Eesti seisukohtadele enne nende esitamist ELile. Saavutati töökorraldus, mille kohaselt valitsuse positsioonide muutmine tuli kooskõlastada EAKga, ehkki parlament hoidus jäga liini võtmisest, võimaldamaks läbirääkijaile suhtelist paindlikkust. Tavaliselt pandi valitsuse seisukohad komisjonis hääletusele, nagu ka muudatused valitsuse positsioonides. Tulemused olid valdavalt konsensuslikud, mis kajastas hääletusele eelnenud sisulisi konsultatsioone ja Eesti riiklike huvide arvestamist. Sellisena kujutas EAK endast omamoodi „miniparlamenti“, mida Riigikogu suurest saalist oluliselt eristas koosmeel lähenemisel rahvuslikele eesmärkidele. Komisjoni liikmed tunnetasid peaaegu eranditeta vajadust saata Eestist meie partnereile võimalikult tugev ja üksmeelne sõnum. 4. juunil 1998 peeti Riigikogus esimene debatt Eesti eurointegratsiooni teemal.

Eesti algatas 1994. aastast iga-aastaste rahvusvaheliste ELi-teemaliste konverentside korraldamise Tallinnas. Nende eestvedajaks sai aastast 1997 EAK; aastast 1999 toetasid konverentsi Soome ja Rootsi parlamendid. Kõnealused konverentsid tõid kokku ühelt poolt Euroopa diplomaate ja ametnikke, Europarlamendi liikmeid, kandidaatriikide rahvaesindajaid ning teiselt poolt laia esinduse Eesti

kodupublikust, sealhulgas omavalitsused ja MTÜd. Toon siinjuures näitena 7. konverentsi „Eesti teel muutuvasse Euroopasse“ 2. novembril 2000. Rahvusraamatukogu suures saalis viibis külalisi 27 riigist, sealhulgas parlamendiliikmeid 14 maalt ning kaks Euroopa Parlamendi liiget. Tervitasid Rootsi, Soome ja Austria parlamentide spiikrid ning Prantsuse Rahvusassamblee Euroopa Liidu Asjade Komisjoni esimees Alain Barrau. Mitte vähem tähtis oli Eesti maavanemate, teadusastutuste, riigiametnike ja kodanikualgatuste osalemine. Sõnum oli selge – Euroopa Liitu pürgimine ja selle protsessi kujundamine on meie

Rahvuslik koosmeel püsis meie eelisenä ELi ja NATO suunas hoolimata valitsuste ja parlamentide vaheldumisest.

ühine asi, igäühe arvamusi oldi valmis ära kuulama ja arvesse võtma. Teemadeks olid Euroopa institutsionaalne tulevik ja rahvuslik seadusandlus ning Euroopa ajalooline pärand kui alus 21. sajandi koostööks. Rõhutasin oma avaettekandes, et Eesti jaoks on eriti oluline üks Maastrichti lepingu artikkel. Selle kohaselt tugineb EL Euroopa ühisele kultuuripärandile, mis moodustab kõigi osalejate ühisvara. Selleks vajasime ühist arutelu, kuidas see kultuuripärand mõjutab meie koostööd ja ELi kujundamist tulevikus. Juhtisin samuti tähelepanu ohule mattuda bürokraatiässe, liigsesse jäikusesse, kaugenedes nii Euroopa kodanikest, kes moodustavad Euroopa Liidu tegevuse põhilise eesmärgi. Osundasin Winston Churchilli, kes juba

Euroopa ühinemise algul hoiatas: kui teil on 10 000 regulatsiooni, siis selle tulemusena hävineb igasugune lugupidamine seaduse vastu.

KANDIDAATRIIKIDE PARLAMENTIDE KOOSTÖÖ

Siinjuures ei saa unustada kandidaatriikide parlamentide omavahelist koostööd alates aastast 1997. Teatavasti tegi Eesti oma ettevalmistusi ELi suunas pingelise konkurentsi õhkkonnas. Esimeste taotlusaastate üldise arusaama põhjal oli Brüssel valmis alustama Kesk-Euroopale lähedasematest ning väidetavalt vähem probleemsetest kandidaatidest – Tšehhist, Poolast, Ungarist ja Slovakiast, nn Visegrádi nelikust. Meie ülesanne oli üritada mitte jääda liitujate teise gruppi, kelle ELiga ühinemise tähtaega poleks keegi osanud prognoosida. Karta oli, et pärast esimese

EL tugineb Euroopa ühisele kultuuripärandile, mis moodustab kõigi osalejate ühisvara.

nelja kandidaadi liikmekssaamist tekib määramata ajaks paus. Eesti jaoks oluks selline olukord riskantne, arvestades Moskva kasvavat survet ning võimalust, et konkreetse Euroopa-perspektiivi ähmastudes võib hakata murenema siseriiklik konsensus. Aega ei tohtinud kaotada. Selleks astusime kontakti teiste kandidaatriikide parlamentide EAK-dega. Nendeks olid mäletamist mööda Poola, Tšehhi, Ungari, Sloveenia ja Küpros. Hakkasime korraldama regulaarseid EAK-de delegatsioonide kohtumisi, mida peeti kaks korda aastas

osalejate pealinnades. Selline tegevus aitas ületada võõrandumist, koordineerida jõupingutusi, vahetada informatsiooni ning tugevdada isiklikke kontakte. „5+1“ kohtumised tekitasid positiivse võistluse õhkkonna, andsid väärtusliku võimaluse oma riigi seisundit võrrelda teiste kandidaatide omaga ning vahetada eurointegreesioonialaseid kogemusi. Üldjuhul tegid neil kohtumistel ettekandeid võõrustava riigi valitsuse pealäbirääkija ja teised spetsialistid. Iga delegatsioon esines omapoolse ülevaatega ELiga ühinemise seisust.

Iga kohtumise järel avaldasime ühise deklaratsiooni, mis saatis sõnumi, et kandidaatriigid on omavahel organiseerunud ning et nende kunstlik eraldamine Brüsseli ja vanade liikmesriikide poolt on muutumas järjest küsitavamaks. Jõudsimel lähedale arusaamale, et kandidaate tuleb hinnata üksnes nende tehtud konkreetsete edusammude põhjal. Lisaväärtuseks võib pidada asjaolu, et Visegrádi kolleegid võtsid Eesti, Sloveenia ja Küprose järjest rohkem omaks – narratiiv kandidaatide „eliitgrupist“ hakkas vähehaaval haihtuma. Meenub oktoobris 2000 aset leidnud kohtumine Tallinnas, mille väljundina saadeti ühisdeklaratsioon eesistujariigi Prantsusmaa presidendile ja euroministrile, samuti Euroopa Komisjoni presidendile.

EUROOPA PARLAMENDI TOETUS

Veelgi olulisemaks meie lähenemisele ELile kujunesid regulaarsed kontaktid Euroopa Parlamendiga (EP). EPs moodustati 29. jaanuaril 1997 spetsiaalne Riigikogu ja EP ühiskomitee (Joint Parliamentary Committee – JPC), milles EP delegatsiooni juhtis Kirsi Piha. 21.–22. maini 1997 toimus Brüsselis esimene kohtumine EP Eesti delegatsiooni ning EAK baasil moodustatud Riigikogu delegatsiooni vahel. Ametlikud kohtumised leidsid aset kaks korda aastas – Tallinnas ja Brüsselis. Iga JPC kohtumise tulemusena võeti vastu dokument „Soovitused ELi institutsioonidele ja Eesti valitsusele“.

Parlamentaarsete koostöö peamiseks arutlustemadeks kujunesid ELi ja Eesti koostööpartnerluse strateegia, Eesti õigusaktide harmoneerimine ELi õigustikuga, Eesti valitsuse tegevuskavad ELi õigustiku ülevõtmisel ning jooksvad arengud Eestis ja ELis.

EAK delegatsioon valmistus nendeks kohtumisteks väga põhjalikult – jagasime omavahel temaatilised ettekanded, konsulteerisime Eesti valitsusasutustega ning kooskõlastasime taktikalised eesmärgid. Tagantjärele võib nentida, et Euroopa Parlamendi kolleegid – vähesed kahtlejad välja arvatud – osutasid Eestile kõigist ELi institutsioonidest kõige paremat arusaamist ning selgeimat tuge. Tähtis oli saavutada seda, et ametlikku ühisavaldusse, milles hinnati Eesti olukorda ja taotlusi, lülitada Eesti läbirääkimispositsioone toetavaid seisukohti. Enamasti õnnestus see hästi ja ühiskomitee seisukohtadel oli arvestatav mõju Euroopa Komisjonile, kelle pealäbirääkija ning erialased esindajad delegatsioonide kohtumistel osalesid.

Sellist toetust väljendas südantsoojendavalt ühiskomitee rootslasest kaasesimehe Per Stenmarcki pöördumine 2001. aasta kevadel ELi eesistuja, Rootsi valitsuse poole. Stenmarck ütles, et kuna Rootsi üks prioriteete on ELi laienemisprotsess, siis tuleks valitsusel Göteborgi Euroopa Ülemkogu juuniistungil oma kavatsuste tõsidust tõendada. Ta sõnas, et Eesti ja Küpros on riigid, kes on läbirääkimiste peatükkide sulgemise osas jõudnud kandidaatidest kõige kaugemale. Eesti peab sammud teekaardiga, olles seadnud sihiks saada ELi liikmeks 1. jaanuariks 2004. See olevat realistlik daatum ning teeks Eestist ELi täisliikme just õigel ajal, osalemaks uue Euroopa Parlamendi valimistel. Stenmarck rõhutas, kui tähtis on kinni pidada liitumisprotsessi tempost ning et ELi jaoks on õige aeg see otsustav daatum (1. jaanuar 2004) kindlaks määrata ning deklareerida, et sedavõrd, kuidas kandidaat täidab liikmekssaamise kriteeriumi, on ta nimetatud daatumiks

teretulnud. Tookord oli Stenmarcki pakutu ELi juhtidele liiga optimistlik tähtaeg. Lähitulevik osutas, et Stenmarckil oli õigus – Eesti liitumine lükkus vaid neli kuud tema pakutud tähtajast edasi, kuid 2004. aasta Europarlamendi valimistel osales Eesti koos üheksa muu uue liitujaga.

Eesti liitumisetapi lõpulejõudmist tähistanud Kopenhaageni Ülemkogu detsembris 2002 langes sobivalt kokku Brüsselis toimunud Riigikogu ja Euroopa Parlamendi ühiskomitee istungiga. See andis EAK liikmeile võimaluse jooksvalt nõu pidada Eesti valitsusjuhi, välisministri ja pealäbirääkijaga, mille tulemusena andis Eesti parlamendi esindus oma nõusoleku kiita heaks läbirääkimiste lõppkokkulepe.

ISIKLIKUD KONTAKTID

Tähtsaks rahvusvaheliseks väljundiks ELi liikmesriikide ja kandidaatriikide parlamentaarsetes koostöös olid COSACi konverentsid (ELi liikmesriikide parlamentide Euroopa asjadega tegelevate erikomisjonide kokkutulekud kaks korda aastas, ELi eesistujariigi pealinnas). Võtsin EAK esimehena esimest korda COSACist osa Luksemburgi eesistumise ajal detsembris 1997. See tulenes ELi Ülemkogu otsusest alustada Eestiga liitumisläbirääkimisi; liitumissete valmistustes edukamatel kandidaatriikidel võimaldas Ülemkogu tugevdatud koostööd ELiga. Järgnevalt muutusid regulaarsed COSACi konverentsid tähtsaks võimaluseks lülituda ELi liikmesriikide parlamentaarsetesse suhtlemisse, esitada seal Eestile olulisi seisukohti ja taotleda neile tuge. COSACi kohtumised soodustasid tugevalt Eesti erakondade sidemeid ja koostööd üleeuroopaliste parteidega. Tekkis vajadus end Euroopa skaalal poliitiliselt määratleda ning luua püsisuhted teiste riikide vastavate sõsarparteide ja nende Euroopa katusorganisatsioonidega, nagu Euroopa Rahvapartei, Euroopa Sotsialistlik Internatsionaal, Euroopa liberaalid jne. Tegelikult algas sidemete loomine ELi suurte poliitiliste

rühmitustega juba Euroopa Nõukogu Parlamentaarses Assamblees, mille täisliikmeks Eesti sai aastast 1993. Eesti parlamentaarse delegatsiooni liikmed seisis seal loomuliku vajaduse ees siduda end ühe või teise fraktsiooniga. Minu esimene poliitiline grupp oli Euroopa konservatiivid; pärast ERSP ja Isamaa liitumist aga Euroopa Rahvapartei. Oli ka Eesti erakondi, kes juba varem, enne iseseisvuse taastamist hakkasid arendama üleeuroopalisi poliitilisi kontakte.

Esindades Eesti Rahvusliku Sõltumatusse Parteid, olin kontaktis Soome Kokoomuse, Rootsi Moderaatide, Briti konservatiivide ja Saksa kristlike demokraatidega ning USA vabariiklastega. Eesti Kongressi esimest istungit märtsis 1990 saabusid tervitama Moderaatide juht, tulevane Rootsi peaminister Carl Bildt ja Kokoomuse delegatsioon. Eesti Kongressist valmistus osa võtma ka mõjukas USA senaator Slade Gorton, kellele aga Moskva keeldus viisat andmast.

Euroopa Parlamendiga tekkis isiklik otsekontakt tänu Saksa CDU poliitikute külaskäikudele Eestisse. Jaanuaris 1990 kutsus EP Euroopa Rahvapartei fraktsiooni esimees Egon Klepsch (hilisem EP president) Strasbourgi Eesti uute paremkonservatiivsete erakondade esindajad. Meid oli neli – Trivimi Velliste, Karin Jaani, Hillar Hallaste ning siinkirjutaja. Vastuvõtt oli ootamatult väärikas – meid paigutati Hiltoni hotelli, võõrustaja Klepsch pakkus õhtusöögi restoranis Au Crocodile. Kuid oluline oli sisuline pool. Saime võimaluse esineda Euroopa Rahvapartei grupile, kuid lisaks tutvustas võõrustaja meid ka teistele fraktsioonidele. Põhisõnumiks oli vajadus taastada Eesti iseseisvus. Lõpuks korraldas Klepsch meile pressikonverentsi, mida ta ise juhatas. Selle visiidi ajal kutsus mind enda kabinetti pikemale jutuajamisele CDU liige Hans-Gert Pöttering, kes oli EPsse valitud esimestel otsevalimistel 1979. Tema huvi Eesti vastu kujunes siiraks ja toetus meie iseseisvuse taastamisele püsivaks. Pötteringist sai 35-aastase

staažiga EP liige; kui Eesti võeti ELi ning mina osutusin 2004. aastal valituks EPsse, oli Pöttering Euroopa Rahvapartei grupi juht ning järgnevalt aastail 2007–2009 Euroopa Parlamendi president. Aastal 1990 polnud EP-l Strasbourgis veel oma hoonet. Plenaaristungiteks renditi Euroopa Nõukogu istungisaali ja tööruume. Juhtusin jälgima Alexander Dubčekile EP Sahharovi auhinna üleandmise tseremoniat. Ta oli kolmas isik, kes selle EP 1988. aastal asutatud auhinna pälvis. Mäletan, kui seisime Trivimi Vellistega esindusliku hoone ees, kus lehvisid Euroopa Nõukogu liikmesriikide lipud ning arutasime, kas ja millal võiks tulla aeg, mil teiste hulgas võib siin näha ka Eesti lippu. See aeg saabus varem, kui oleksime ehk oodanud. Pisut üle kolme aasta hiljem – mais 1993 – olime Trivimiga taas Strasbourgis, et osaleda Eesti Vabariigi vastuvõtmisel Euroopa Nõukogu liikmeks: Velliste EV välisministrina ning mina Riigikogu delegatsiooni juhina. Euroopa Nõukogu täisliikmeks saamine toimus algusest peale Vene Föderatsiooni rünnakute ja desinformatsiooni vastutuules, kuid seda enam võis tulemust hinnata (Läti jäi kahjuks veel aastani 1995 kandidaatriigi staatusse). Tegelikult andis Eesti aastaks 1993 Strasbourgis oma esimese õigusriikluse alase küpsuseksami. See eksam oli eeltingimus ELi kandideerimisel. Viimasesse pole vastu võetud ühtegi riiki, kes poleks eelnevalt suutnud pääseda Euroopa Nõukokku.

1990. aastatel oli Euroopa Nõukogu – sõjajärgse Euroopa esimene demokraatlike riikide ühendus – tuntud kui õigusriiklikku kvaliteeti kehastav organisatsioon. Nõukogude Liidu kontrolli all olevatel riikidel polnud sinna asja. Muidugi esines ka siis küsimusi demokraatia kvaliteedis – näiteks Türgi osas. Senise olukorra muutis Ida-Euroopa vabanemislaine, mis oli juba minu esimese visiidi ajal alanud. Uute Ida-Euroopa riikide pürgimine Euroopa Nõukokku tekitas vajaduse avardada Euroopa poliitilis-geograafilist mõistet,

mida laiendati Uurali mägedeni ning Taga-Kaukaasiani. Armeenia ja Gruusia Euroopasse kuulumise otsustas nende väga vana kristlik identiteet; Aserbaidžaan ei saanud antud kontekstis ignoreerida. Suurimaid vaidlusi tekitas 1990. aastate esimesel poolel Vene Föderatsiooni liikmelisus. Seda pärssis iseäranis Esimene Tšetšeenia sõda (1994–1996). Ida-Euroopa liikmete positsioon väljendus neil aastail valemis *festina lente* (ld 'kiirusta aeglaselt'). Seevastu vanemad liikmesriigid olid märksa optimistlikumad ning tuginesid arusaamale „parem sees kui väljas“. Euroopa Nõukogu liikmelisus pidi aitama kaasa Moskva muutumisele eurokõlblikuks õigusriigiks. Tegelikkus on viimase veerand sajandi vältel tõestanud vastupidist – mitte Euroopa Nõukogu pole muutnud Venemaad, vaid Venemaa on oluliselt nõrgestanud Euroopa Nõukogu ja selle põhimõtteid. Viimane on kvaliteetorganisatsioonist muutunud pigem regionaalseks Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniks.

EUROOPA TULEVIKUKONVENT

Detsembris 2001 otsustas ELi Nõukogu, et peatselt laieneva ELi jaoks on vaja luua kindlam ja kestvam alusraamistik. Selle koostamisele kutsuti ettenägelikult ja demokraatlikult ka kandidaatriikide esindajad. Uus organ kandis nime Euroopa Tulevikukonvent. Iga riik saatis sinna kolm esindajat – kaks parlamendist ja ühe valitsusest. Lisaks kuulus Konvendi koosseisu EP ning Euroopa Komisjoni esindus. 102-liikmeline Konvent tuli esmakordselt kokku veebruaris 2002 Brüsselis EP ruumides ning jõudis oma tööga lõpule juulis 2003. EAK esimehena toetasin Toomas-Hendrik Ilvese kandidatuuri, kuid sellele seis isikuliselt vastu Rahvaliit. Minu osas vastuväiteid ei olnud, seega võtsin konvendi tööst osa koos Lia Hänniga. Võimalus oli erakordne – elada koos vanade liikmetega sisse ELi põhialustesse ja visandada ühiselt Euroopa tulevikku. Täiesti selge oli aga vajadus leida konstruktiivne tasakaal ELi peatse suure laienemise

ning liidu struktuurireformide vahel, mis pidanuksid võimaldama kümne uue liikmesriigi integreerimise ning tagama ELi töökindluse.

Ebamäärasust ja hõõrumisi tekitas Konvendi volituste määratlemine. Valitsused ja Euroopa Komisjon kaldusid nägema tulevikukonvendis ajutrusti, mis valmistab ette seisukohti ELi reformimist käsitleva Ülemkogu jaoks – st Konvent pidanuks piirduma nõuandva rolliga. Parlamendiliikmete seas domineeris loominguline õhin, mis avaldus töögruppidel, kus arutati konkreetseid teemasid. Töögrupid esitasid oma seisukohad plenaaristungile, mida juhatas kolmik – endine Prantsuse president Valéry Giscard

Mitte Euroopa Nõukogu pole muutnud Venemaad, vaid Venemaa on oluliselt nõrgestanud Euroopa Nõukogu ja selle põhimõtteid.

d'Estaing, endine Belgia peaminister Jean-Luc Dehaene ja endine Itaalia peaminister Giuliano Amato. Peasekretäri mõjuvõimsa positsiooni kindlustasid endile britid – selleks sai endine Briti suursaadik ELi juures John Kerr. Eesti seisukohast oli üks Konvendi põhilisi veelahkmeid see, kas EL jääb rahvusriikide ühenduseks või liigub suuremat võimu Brüsselisse koondava föderaalriigi suunas. Selles suhtes oli tähelepanev diskussioon Euroopa Liidu nime osas. Konvendi presidendi sümπααtia kaldus selgelt föderaalriigi suunas. 2002. aasta oktoobri plenaaristungil esitas ta kolm valikut – olemasolev „Euroopa Liit“,

„Euroopa Ühendriigid“ või „Ühinenud Euroopa“ (*l'Europe Unie*). Informeerituile oli teada, et Giscard d'Estaingi lemmikuks on viimane – Ühinenud Euroopa. Siinkirjutaja isikliku mulje põhjal säilitasid riikide toetajad konvendis üsna selge enamuse. Briti parlamenti esindav Peter Hain ironiseeris, et termin Euroopa Ühendriigid osutab superriigi loomisele ning Ühinenud Euroopa nimetust võiks kanda pigem jalgpalliklubi. Edasine arutelu muutus mõttetuks – jääd Euroopa Liidu juurde. Rahvusriikide säilitamise soov kajastus ka Konvendi produkti nimetuses – mitte ELi Põhiseadus, vaid Põhiseaduse Leping.

EUROOPA PÕHISEADUSE LEPING

Põhiseaduse lepingu üheks silmapaistvaks tulemuseks võis pidada konkreetset pädevuse jaotust ELi ja liikmesriikide vahel, teisisõnu määratleti selgemalt, mida teeb EL ja mida liikmesriigid. Leping sätestas üheselt, et ELi volitused tulenevad liikmesriikidelt ja mitte vastupidi. Esimest korda öeldi ka selgesti välja, et need volitused, mida pole otsesõnu ELile üle antud, kuuluvad liikmesriikide kompetentsi. Samas pakuti aluslepingusse esmakordselt ELi õiguse ülimuslikkuse põhimõtte ning seati esmäärgiks muuta Ülemkogu ühehäälse reegel pigem erandiks, hakates laiemalt rakendama kvalifitseeritud enamuse süsteemi. Konvendis kavandati ka Ülemkogu alalise eesistuja ametikoht (seni juhiti valitsuste istungeid rotatsiooni korras). Veelgi olulisem oli ehk ELi „välisministri“ ja teda toetava Euroopa Välisaktioonide Teenistuse (European External Action Service) ellukutsumine. Mõlema ameti kestus määratleti Euroopa Parlamendi valimistsükliga.

Veel on oluline meeles pidada, et Brexit sai teoreetilise alguse Euroopa Tulevikukonvendist. Kõnealune kokkulepe pakkus võimaluse korraks peatuda ja analüüsida rahulikult Euroopa Liidu olemust. Tulime järeldusele, et

iga demokraatlik vabatahtlik organisatsioon eeldab liikmete võimalust sealt soovi korral ka lahkuda. Poole eelneva sajandi vältel käsitati väljaastumist vaikimisi tabuterminina. Seda võis mõista, kuna esmakordselt ajaloos saavutatud rahu ja koostöö Euroopa rahvaste vahel kujutas endast niivõrd unikaalset väärtust, et selle lagunemisest isegi idee vormis hoiduti valjusti kõnelemast – justnagu püüdes vana-kurja nimetamist vältides ära hoida tema tagasitulekut.

SIHIKINDLALT, KARISID VÄLTIDES

Küll aga andis tõsiselt hoiatava signaali eelseisvatest karidest Euroopa Põhiseaduse Leping ratifitseerimise protsess. Selles kajastusid ootamatu dramatismiga vanade liikmesriikide hirmud uniooni suure ajaloolise laiendamise ees. Viimane puudutas teravalt seda närvi, mida ametlikul tasandil ei sobinud teadvustada. Puudutas ebakindlust võimes integreerida ühendusse edukalt kümme uut liiget. Seda ebakindlust ilmutasid primitiivsemas mõtteviisis müüdid nn poola torumehest, kes ELi sisenedes hakkavat ebaausalt konkureerima prantsuse või hollandi kolleegidega. Tagajärjeks oli Tulevikukonvendi koostatud dokumendi tagasilükkamine Prantsuse ja Hollandi kodanike poolt. Ja ehkki viimase 16 aasta vältel räägitakse kõigil ametlikel tasanditel laienemise positiivsest mõjust nii „vanale“ kui ka „uuele“ Euroopale (*win-win situation*), on ilmne, et „vanal“ Euroopal on tänini raskusi 2004–2013 lisandunud 13 uue liikme seedimisega. Siiski on tulemus parem, kui oleks ehk võinud oodata. Besti tegi hästi, keskendudes negatiivsetest prognoosidest hoolimata kõigi jõududega kodutööle, liikmelisuse tingimuste täitmisele, vältides mis tahes ettekäandeid protsessi viivitamiseks. Meie ettevalmistuste edukus rajanes rahvuslikule sihikindlusele ja koosmeelele.